

TILTRÆDELSESFORELÆSNING

ANTROPOLOGISKE PERSPEKTIVER PÅ USIKKERHED

Smitte som analytik

LOTTE MEINERT

Institut for Kultur og Samfund, Afdeling for Antropologi og Etnografi,
Aarhus Universitet, 21. september 2012

Kære kolleger, studerende, venner og familie

Det er med stor glæde og en tilpas grad af usikkerhed, at jeg står her i dag og skal træde til med en forelæsning over det forskningsfelt, som udgør mine „særlige opgaver“ i dette professorat. Den type af usikkerhed, jeg beskæftiger mig med i min forskning, er primært relateret til konflikter og sygdom, som er af en ganske anden kaliber end den usikkerhed, vi kan gribes af i situationer som denne. Og dog er der måske en forbindelse, fordi begge dele har at gøre med et grundlæggende vilkår af uvished, der gør, at vi som mennesker handler og engagerer os.

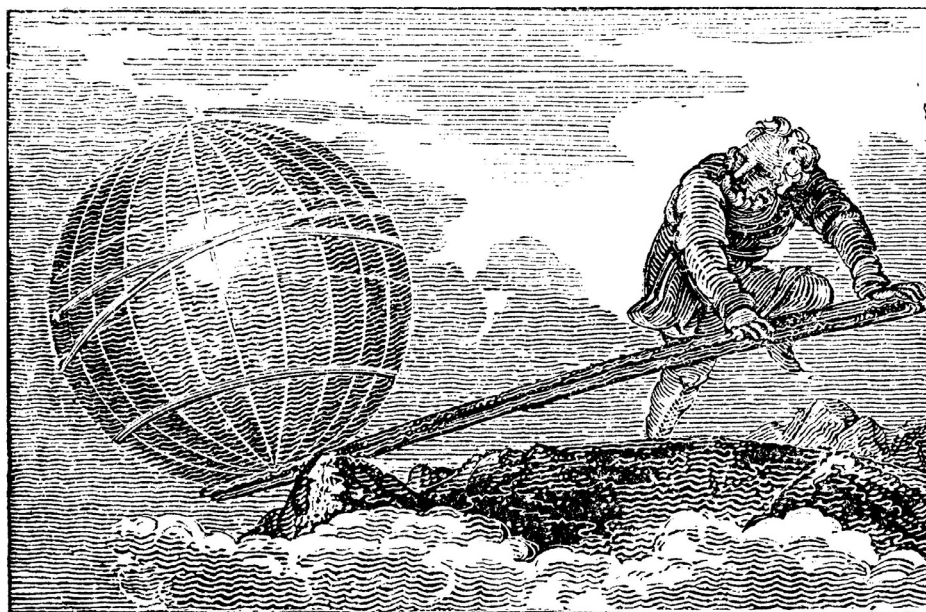
Uvished og sikkerhed

Pragmatikeren John Dewey skrev i 1929 om, hvordan virkeligheden og hverdagen er fuld af uvisheder, som vi må forholde os til. Verden er uvis for os alle, og derfor søger vi med handlinger at skabe grader af sikkerhed på forskellig vis. Det er et vilkår, at vi som mennesker ikke kan vide med vished, hvad andre mennesker tænker, hvad deres motiver er, og hvordan de vil handle. Vi kan ikke helt vide, hvad fremtiden rummer, og hvad verden kaster ind i vores liv. Det kan være sygdom, død, regn, jordskælv – alt muligt. Gennem vores handlinger arbejder vi på at skabe en vis grad af forudsigelighed og sikkerhed. Som Susan Whyte (1997) viser os med sit arbejde, er uvishedens pragmatik afprøvende og spørgende. Den er konjunktiv snarere end definitiv. Der er nemlig altid en sprække af uvished: mellem mennesker, mellem mennesker og verden og i forhold til fremtiden. Uvisheden kan være konkret: Hvad hvis jeg er hiv-positiv? Kan jeg få et arbejde? Bliver vi angrebet i nat? Vi søger afklaring og søger måske at løse problemerne – vi

tager en hiv-test, taler med vores venner, forsøger at beskytte os. Eller vi prøver at glemme og overdøve uvisheden: Vi drikker alkohol, kaster os ud i altopslugende aktiviteter, fokuserer på noget andet. Uvished kan samtidig være en type fravær: Noget, vi ikke ved og måske ikke kan vide med sikkerhed. Fravær kan svulme op til anelser og mistillid, som kan spredes socialt og generere handlinger både til at sikre os og til at skabe konflikter – for andre og os selv. Processerne kan med andre ord bevæge sig i mange og modsatte retninger samtidig, så hvad der er sikkerhed for den ene person kan skabe usikkerhed for den anden og omvendt. Sådanne processer er foranderlige, påvirkelige, komplekse og i nogen grad uforudsigelige, fordi den sociale virkelighed er bevægelig.

I den menneskelige verden findes ikke noget perspektiv (som mennesker kan tage), hvorfra alting kan vides, ses og forstås. Eller sagt på en anden måde: I den sociale virkelighed findes ikke noget arkimedes punkt, som ligger fast og uden for moral og forandring.

Den græske fysiker Arkimedes sagde: „Giv mig ét fast punkt, hvorpå jeg kan stå, og jeg skal bevæge verden“ (Oxford Dictionary of Quotations 1953; min oversættelse) Arkimedes beskrev som bekendt vægtstangsprincippet, som forudsætter ét fast og stærkt punkt, hvorfra en stor kraft kan mobiliseres til at bevæge et andet legeme med en stang, og des større afstand der er til punktet, des større kraft.

„Giv mig ét fast punkt, hvorpå jeg kan stå, og jeg skal bevæge verden.“ Kobberstik fra *Mechanic's Magazine* (Vol. 2, Knight & Lacey London 1824). Courtesy of the Annenberg Rare Book & Manuscript Library, University of Pennsylvania, Philadelphia.

Problemet med at overføre dette fysiske princip til den sociale verden er som sagt, at i den er alt bevægeligt. Længslen efter at skabe faste punkter i den sociale verden, sikkerheder, er grundlæggende menneskelig, men samtidig en illusion og til tider problematisk.

Lad mig give et eksempel fra Gulu i det nordlige Uganda, hvor Nanna Schneidermann og jeg har fulgt en gruppe unge mænd, som forsøger at klare sig og magte overgangen fra krig til fred ved at producere hiphopmusik.¹ Lucky, som var 17 år på det tidspunkt, havde fortalt os forskellige versioner af sin livshistorie, men på et tidspunkt fortalte han en radikalt anderledes version om, hvordan han var blevet taget af rebellerne i „Lord’s Resistance Army“, havde tjent blandt rebellerne som sanger og danser i en årrække og senere flygtede. Det var med påfaldende selvfølgelighed, at hans venner accepterede den nye version af hans livshistorie. En diskussion udviklede sig blandt os om tillid og mistillid. Lucky sagde:

Problemet er, at man bliver nødt til at stole på hinanden ... Hvis Lay-C [Luckys ven] har et problem, og han har brug for penge eller min mobil, så låner jeg den til ham. Jeg ved ikke, om jeg får den tilbage. Han lover selvfølgelig, at jeg får den tilbage, men det vil vise sig ... Du ved aldrig, hvad der er i en anden persons hjerte.

De unge mænd i Gulu tog det for givet, at foranderlighed og uigennemsigtighed er et grundlæggende vilkår for det sociale, som altid vil give en grad af uforudsigelighed. Det betyder imidlertid ikke, at interaktionen stopper. Tværtimod er problemerne og usikkerheden grundlag for handling. Det tvinger os til at sætte spørgsmålstejn ved en gængs filosofisk idé om, at tillid, vished og sandhed er det eneste mulige grundlag for handling og sikkerhed. Det vender vi tilbage til efter en metodisk pointe om uvished.

Anelsen af et andet perspektiv

Vi kan ikke vide præcis, hvad andre tænker, og hvordan de opfatter ting. Vi kan fortælle hinanden om det, beskrive det, vise det. Men vi kan ikke hoppe ind i andres bevidsthed og vide, hvad der egentlig foregår fra deres perspektiv. I antropologien har vi siden Malinowskis tid på Trobrianderne omkring 1. verdenskrig udviklet en tradition for feltarbejde i forsøget på at forstå en verden fra et andet perspektiv (Malinowski 1922). Vi bruger os selv som et menneskeligt instrument til at få indblik i andre verdener (Hastrup 2010), eller vi kan vende det om og sige, at vi lader andre verdener sive ind i vores erfaring ved at placere os midt i eller på kanten af det, vi undersøger, for derved at ane et andet perspektiv. Vi gør os som antropologer til del af en social virkelighed, som vi netop ikke bemestrer,

men som vi kan handle i, fejle i, undre os over og spørge tiltagende kvalificeret til. Det tager lang tid, når man får sin viden ved at være til stede i den verden og interagere med dem, man undersøger. Men jeg kender endnu ikke nogen bedre metode til at undersøge det menneskelige, så feltarbejde og forsøget på at ane et andet perspektiv er en nødvendig og fantastisk bestræbelse, som man kommer et langt stykke hen ad vejen med. Grundlæggende kan vi dog kun opfatte med egne sanser, og derfor kan vi ikke fuldt ud vide, hvordan noget opleves fra et andet perspektiv. Så Malinowskis programmatisk idé om, at vi som antropologer kan se og præsentere verden „from the native’s point of view“ (1922), er et ideal, men netop kun et ideal, der aldrig helt kan realiseres.

Den type viden, vi producerer, udspringer af relationer, diskussioner og uligheder og af den måde, vi repræsenterer vores viden på. Derfor vil vores viden i sagens natur, som Clifford og Marcus (1986) har sagt i de gode gamle postmoderne tider, være delvise sandheder: Vi præsenterer perspektiver, som altid vil hænge sammen med bestemte positioner, og vi vil selv være en del af det hele. Det ved vi. Den holisme – de forhold mellem dele og helheder – vi kan beskrive i antropologien er, som Bubandt og Otto (2010) har påpeget, en produktiv utopi, som vi kan stille empiriske spørgsmål med og kontekstualisere i forhold til. Antropologer er ikke producenter af evidens i en snæver positivistisk forstand, og vi kan ikke underlægge os præmisserne for at skabe den type af Sandhed med stort S, som kan bevises. Vi sandsynliggør sammenhænge, viser perspektiver og kontekster og altid med en grad af uvished.

Op af lænestolen - ind i verden

Der er en stor frodighed i måderne at lave antropologi på i disse år. Der er bestræbelser på at besvare både store og små spørgsmål, de universelle og de ganske partikulære. Der eksperimenteres med metoder, skriveformer, film, begreber og teorier, interdisciplinært samarbejde, samarbejde i felten, interventioner, installationer, udstillinger. I denne skov af frodighed er grundstammen, herfra hvor jeg står, det empiriske arbejde, feltarbejdet. Den tradition skal vi dele grundigt og gavmildt med andre fag og hæge om og udvikle med tid og ressourcer i forskningen og undervisningen. Det er med feltarbejdet, at vi får øje på, hvad forskellige verdener byder på af ideer i praksis, som kan skubbe vores ideer videre og rykke vores perspektiver. Selvfølgelig går vi ikke i felten som „rene tavler“ – *tabula rasa* – der uskyldigt kan høste data og lokale teorier af en ubesmittet virkelighed. Det ved vi også godt.

Min kollega Rane Willerslev (2011) skrev for nylig og provokerende i artiklen „Frazer strikes back from the armchair“, at der er behov for at teoretisere de

områder af menneskelivet, vi ikke umiddelbart har empirisk adgang til, som eksempelvis sjælen. Ja, men det betyder ikke, at antropologien skal tilbage i lænestolen der, hvor de tidligste antropologer som Frazer sad og spekulerede over, hvordan de vildes verden hang sammen (Frazer 2012), fjernt fra mennesker. For det første, fordi det ofte *er* muligt at studere fænomener som sjælen og døden empirisk, som vi gør det i projektet „Død, materialitet og tid“.² For det andet, fordi det er for let at lade sig forføre af sine kæpheste og få sit argument til at gå op i en højere enhed, når man spekulerer i lænestolen. At vi skal lave empirisk arbejde betyder ikke, at vi skal være ateoretiske og uopfindsomme, men at vi skal lade argumenter (i flertal) mødes i det virkelige liv, som er ambivalent og giver modstand. Vi skal lave „radikalt empirisk arbejde“ i William James’ og Michael Jacksons forstand (James 1976; Jackson 1996). Ikke i en empiricistisk forstand, så vi reducerer fokus til at studere det, vi kan finde positivistiske beviser for, eller det, vi kan se i en hjerneskanner, men i en etisk forstand, hvor vi er forpligtet til at studere empiriske fænomener: virkeligheden, som den *også* er og opleves af andre. Det er sådan, vi kan opdage og udfolde etnografiske teorier: ved at gå ind i andre verdener og forsøge at begribe andre måder at gøre og forstå verden på – eller dele af den – som sætter gængse forståelser i et nyt lys. „Andre verdener“ er som bekendt ofte lige om hjørnet og en del af hverdagen, som bureaukratiets verden, skolernes verden eller udviklingsbistandens verden. Men der er også – selv i denne globaliserede tidsalder, som vi ynder at hylde – verdener, som ikke er „koblet op“, som er langt væk fra vores komfortable hverdag, hvor grundvilkårene for livet er ganske anderledes. De verdener skal antropologien efter min mening også blive ved med at undersøge og forsøge at forstå, selv om vi alle sammen gerne vil være moderne.

Mistillid som vilkår og tillid som handling

Den i Aarhus verdensberømte filosof Knud Løgstrup skrev, at det er grundlæggende for mennesker, at vi møder hinanden med naturlig tillid, medmindre vi har grund til andet. Vi har ikke mistillid til andre, medmindre vi har en grund til det. Vi tror ikke, at en anden person lyver, før vi har en erfaring med, at denne person lyver (Løgstrup 2010:17). Løgstrup skrev i en bestemt historisk tid og situation, nemlig efterkrigstidens og det protestantiske Danmark, og med et etisk sigte, som man kan have respekt for. Men han tog munden for fuld, når han sagde, at tillid som et grundvilkår for det sociale var universelt og naturligt givet. Hvis vi tænker på de unge mænd i Uganda, som jeg nævnte, eller måske bare os selv, synes det mere speget og muligvis omvendt: at tillid og sikkerhed er noget, der kan udfolde sig over tid i en social relation, men udgangspunktet er uvished. I al fald må vi

også undersøge den måde, hvorpå uvished, usikkerhed og mistillid kan tages for givet, og hvordan den måde at være i verden på også er socialt produktiv, generer handlinger og fortolkninger. Tillid til relationer, institutioner og sandheder er ikke altid det almindelige og selvfølgelige udgangspunkt, men noget, som opstår i særlige relationer og til specifikke institutioner over tid. Tillid skabes afprøvende gennem vilde handlinger. Tillid er ikke et givet udgangspunkt for, at interaktion overhovedet kan foregå (Oluffa & Meinert 2013). Det kan være intenst arbejde at opretholde tillid, ligesom det kan være kompliceret og paradoksalt at bevare håbet i situationer med sygdom og ulykker, som Cheryl Mattingly (2010) skriver. For de unge mænd i Uganda er det at opnå tillid en vovet affære, som de opfordrer sig selv og hinanden til kaste sig ud i, men de minder om, at det er uforudsigeligt, hvem og hvad man faktisk kan stole på. Dette ligner i nogen grad sociologen Niklas Luhmanns ideer om, at tillid er en suspendering af tvivl, en risiko, man tager (Luhmann 1968). Men hvor Luhmann ser tillid som en mekanisme til at reducere den sociale kompleksitet, vil jeg spørge, om den mekanisme ikke kommer an på, hvad man er vant til? For de unge mænd i Uganda er det at have tillid en særdeles kompleks affære.

Løgstrup, som mente, at vi møder hinanden med naturlig tillid, tog forbehold for sin universalisme og skrev, at der var ekstraordinære undtagelser såsom situationer med krig, bedrag og sammenbrud af lov og orden. Men problemet med Løgstrups undtagelse er, at den overskygger reglen: For det første er krise, sammenbrud, grader af lovløshed og sammenhænge, der ikke fungerer, faktisk den almindelige hverdag for mange i verden (Das 2007; Vigh 2006). Og som arkæologer og historikere har vist, har det oftest været sådan i menneskets historie (Vandkilde 2003; Otto et al. 2006). For det andet er der sjældent klare skel mellem krigstid og fredstid og mellem fredelige og konfliktfyldte regioner. Det tredje problem er det ontologiske udgangspunkt, at tillid er et universelt fundament for interaktion. Der er en lang række antropologiske eksempler på, hvordan interaktion opstår og intensiveres netop omkring problemer. Når folk håndterer hverdagens små og livets store problemer, er mistillid, uvished, snyd og fortvivlelse ofte drivkræfter på lige fod med tillid, håb og tiltro (Evans-Prichard 1937; Gluckman 1974; Douglas 1992; Viviero de Castro 1992; Geshiere 1997; Whyte 1997; Højer 2004; Willerslev 2004; Jenkins et al. 2005; Nielsen 2010; Mattingly 2010; Jiménez 2011; Bubandt 2013).

Social smitte

Jeg vil nu med indsigter fra epidemiologien og teorier om sociale netværker forsøge at anskueliggøre et perspektiv på social smitte for at forstå, hvordan

handlinger, der genererer eller håndterer usikkerhed og sikkerhed, spredte sig. Kan vi med en sådan analytik forstå, hvordan en mistanke, et håb eller en enkelt handling kan påvirke andre, smitte, gribe om sig og blive til en større social epidemisk proces?

Hvordan sociale processer etableres og spredes, er også omdrejningspunktet i et nyt pilotforskningscenter på Aarhus Universitet, som vi kalder Epicenter,³ hvor vi undersøger smitte og epidemiske processer forskellige steder i verden vedrørende sygdomme, som ikke smitter biologisk, men spredte sig ad sociale og kulturelle veje. Epidemisk vil sige, at noget spredte sig i en befolkning (epi = er over/spredte sig; demos = folk). Vi kender især begrebet fra sygdomme, hvor én definition af en epidemi er, at antallet af tilfælde fordobles på en uge, fordi smitte bæres videre.⁴ En eksponentiel kurve af tilfælde dannes og aftager. Smitte er spredning af en sygdom eller et fænomen gennem kontakt fra en person til en anden. Kommunikation og interaktion mellem personer er derfor central i forståelsen af, hvordan et enkelt fænomen kan gribe om sig, mutere og blive epidemisk. Undervejs i smitteprocesser foregår der ofte mutationer, så det ikke kun er den smittede, der forandrer sig, men også smitten i sig selv. Kan vi ved at studere konkrete sociale situationer, hvor mennesker mødes, kommunikerer og interagerer, blive klogere på, hvordan spredning af sikkerhed eller usikkerhed foregår? Hvad sker der i processer, hvor historier, handlinger, emotioner og ideer bringes videre fra den ene til den anden og tredje? Hvad er smitte i en sådan situation? Hvad er det, der bringes videre?

Der er en tradition i antropologien for at se på, hvordan kulturelle mønstre spredte sig i befolkninger og bredte sig geografisk. Franz Boas (1911) studerede i starten af sidste århundrede spredningen af et partikulært fænomen i relation til et andet og et tredje osv. Boas var ikke interesseret i at generalisere processerne til universelle altomfavnende systemer og forklaringer, men optaget af at forstå diversiteten i kultur som en slags kaotiske mutationer. Boas' elev Alfred Kroeber (1917) forsøgte at ordne ideerne om de vilde mutationer i en teori om kulturvækst organiseret ud fra et superorganisk princip, hvor ethvert kulturelt mønster bar specifikke (udviklings)muligheder og begrænsninger. Et kulturelt mønster ville vokse, realiseres, måske udtjenes og dø eller spredes, ikke ulig epidemier. Der er åbenbare problemer med Boas' og Kroebers tilgange, som er blinde over for fænomener som magt og radikal forandring, men der er også indsigter i perspektivet på det partikulære og processuelle, som er værd at fiske frem igen. En anden tradition, vi kan trække på, er Manchesterskolen med sit fokus på sociale netværker og casestudier (Gluckman 1958; Mitchell 1974) som metoder til at undersøge, hvordan konkrete situationer og interaktioner kan blive generative momenter (Meinert & Kapferer 2010), hvor noget opstår, måske muterer og

spredtes. Der er flere antropologiske tilgange at bygge videre på i arbejdet med at forstå, hvordan fænomener spredte sig i det sociale landskab, og der er hjælp at hente i andre fagligheder til at forstå, hvordan usikkerhed og konflikter kan være smitsomme.

Der er en stigende enighed i sikkerhedslitteraturen om, at såkaldt svage, skrøbelige eller fejlslagne stater („failing states“) er smitsomme (se Harpviken 2010). Skrøbelighed smitter så at sige de omkringliggende stater med usikkerhed, så stater i en region kommer til at danne klynger af usikkerhed. En del af sikkerhedsstudierne ser også på, hvordan sociale netværke rækker ud over statsgrænser, og hvordan transnationale figurer kan spille en central rolle i spredningen af usikkerhed. Det er gedigent og lovende arbejde, men problemet er, at staten ikke er en relevant størrelse for alle konflikter, heller ikke i sit fravær. Og omvendt er der processer, hvor stater netop er årsag til spredningen af konflikt.

En anden begrænsning i megen netværksteori er det primære fokus på strukturen snarere end processen og de handlinger, som foregår, når der knyttes forbindelser i netværk. Og videre, som Marilyn Strathern (1996) har påpeget, er problemet med netværksteorier, at den sociale virkelighed i lige så høj grad er præget af at bryde forbindelser som af at knytte dem. Der er udfordringer nok at tage fat på.

Et smitteperspektiv på sikkerhed og usikkerhed åbner en række empiriske spørgsmål: Er nogle sociale situationer mere befordrende og modtagelige for smitte end andre? Hvad er det egentlig, der smitter? Er nogle uvisheder eller sandheder mere „smitsomme“ end andre? Hvad skal der til, for at noget spredte socialt? Eller at det begrænses?

Det nordlige Uganda 2012

Nu vender vi tilbage til Uganda for at se på konkrete eksempler på spredning af sikkerhed og usikkerhed. Her trækker jeg på fælles arbejde i projektet „Changing Human Security“, som er et forskningskapacitetsopbygningsprojekt med Gulu Universitet i Uganda.⁵ Efter årtiers borgerkrig og internering i lejre i det nordlige Uganda er langt de fleste folk vendt hjem til deres oprindelige bosted. Overgangen til det almindelige liv er, ikke overraskende, præget af udbredt mistillid til institutioner, uvished i sociale relationer og usikkerhed med hensyn til fremtiden. Alligevel flytter folk hjem. Mistilliden til institutioner og til regeringen er næret af erfaringer med militæret under krigen. Militæret skulle beskytte befolkningen mod angreb fra rebellerne, men folk blev ikke effektivt beskyttet og oplevede også massive overgreb fra militæret, og det var langt fra klart, hvem man kunne stole på. Overlevelse var ofte betinget af, om man kunne begå sig mellem forskellige

perspektiver: rebellernes, militærets, NGO'ernes og andres. Om man kunne fortælle den passende version af sin historie i en specifik situation (ligesom Lucky var ekspert i). Krigen var på mange måder en slags udstrakt „social tortur“, som Chris Dolan (2009) skriver, fordi de relationer, som normalt binder folk sammen, blev ødelagt. Rebellerne metoder, hvor de kidnappede børn og tvang dem til at gøre skade på deres egne familiemedlemmer, har udgjort en særlig effektiv form for opløsning af den lim, der holdt samfundet sammen. Alligevel tager forældre nu imod børn og slægtninge, som har slået andre familiemedlemmer ihjel. Det foregår sjældent i romantisk genforening og fuld tilgivelse, men som nødvendige handlinger.

Spiralen af mistillid til institutioner blev også næret af det paradoksale i, at de organisationer, som var i området under krigen for at hjælpe folk, samtidig var med til at fastholde konflikten. Nogle levede af krigen. Den ugandiske regering havde også en vis interesse i at have en krig, den i over to årtier kunne demonstrere sin statsmagt med.

Både uvished og håb var tydelig i det mønster, der tegnede sig, da folk flyttede hjem, i takt med at konflikten klingede af. Lejrene blev officielt lukket, maduddelingerne ophørte, og langt de fleste var ivrige efter at flytte væk, dyrke jorden og brødføde sig selv efter årtiers indespærring og restriktioner. Mange flyttede først afventende til satellitlejre for at se, om freden varede ved, og gradvist flyttede de fleste helt hjem, men til stadighed på vagt. Der var andre, som flyttede hurtigt og direkte til deres oprindelige hjem for at sætte sig på jorden og sikre, at ingen tog deres jord. Men ikke alle fik mulighed for at flytte hjem eller få et nyt sted at bo. Mange kvinder, som havde mistet deres mand, mistede samtidig de sociale forbindelser, der gav dem adgang til jord, og de måtte derfor blive tilbage i lejrene (Whyte et al. 2012). Nogle familier lod dog enker, nevøer og andre jordløse bruge et stykke af deres jord, mens andre familier var mistroiske og holdt de jordløse væk.

Stemningen af mistillid er blusset op, fordi der er fundet olie i regionen, og fordi store „investorer“ fra det sydlige Uganda køber jord til industriel produktion. Der er så megen opmærksomhed omkring jordbesiddelser, at nogle taler om en veritabel „jordfobi“. Folk siger i sjov, at „freden er brudt ud“, fordi der i kølvandet på den væbnede konflikt er en hale af andre konflikter. I forsøget på at løse konflikterne eller få deres ret tyr folk til forskellige formelle og uformelle institutioner og juridiske systemer. Det er netop konflikter omkring jord, vi vil følge i et nyt samarbejdsprojekt med Gulu Universitet, som handler om tillid og styring af overgange fra konflikt til fredstid.⁶

De brud, som er sket mellem familiemedlemmer under konflikten, er svære at komme over. I personlige beretninger om tilgivelse, som vi har indsamlet fra

folk, der har men efter krigen, er det bemærkelsesværdigt, at deres fokus ikke er på, hvad der udefra set synes at være de værste forbrydelser: kidnapning, drab, mishandlinger, nedslagtninger, voldtægter. Det er derimod brud og bedrag i de nære relationer, som de fleste beretninger handler om. Folk pointerer, at tilgivelse sjældent er definitiv, men betinget og viser sig i handlinger over tid. Det, som engang blev tilgivet, kan antændes af nye handlinger og blusse op igen. Også i større spørgeundersøgelser påpeger befolkningen, at det ikke er „justice“ og „truthtelling“, de er optaget af. Det vigtige er genetablering og praktisering af social relationer. De peger på hverdagens banaliteter, som dog langtfra er banale: at der er skoler til børnene og sundhedsklinikker til de syge. At man kan dyrke sine marker og sælge sine afgrøder til rimelige priser. At infrastruktur og handel genetableres. Forhold, som gør, at det almindelige liv kan fungere.

Det synes især at være udenforstående – forskere, NGO'er, diasporaen og politikere – der er optaget af trial justice, truthtelling og af, at rebellederen Kony bliver fanget og dømt (se fx Allen 2006). Almindelige folk har meget lidt tiltro til retssystemet og de institutioner, der skal forestille at etablere, hvad sandheden var. Mange har været involveret i rebelhæren eller har sympatiseret med dele af deres kamp. Billedet er ikke enkelt og sort/hvidt, og grundkonflikten, som beror på stor ulighed og uenighed mellem det nordlige og sydlige Uganda, er langtfra løst og kan ikke løses med en retssag.

Efter fredsforhandlingerne, hvor LRA (Lord's Resistance Army) blev kraftigt reduceret og fortrak til grænseområderne mellem Congo, Sydsudan og Den Centralafrikanske Republik, har der været to forskellige tilgange til en „løsning“: den militære og den diplomatiske. Militære tiltag har gang på gang fejlet og vist sig at udløse modmassakrer på civile. Diplomatiske forhandlinger med kompromiser så ud til at være den mindst ringe og mulige løsning.

Derfor kom det som en overraskelse for mange, da en video på et temmelig forsinket og vilkårligt tidspunkt og med det meget forsimplede budskab „Stop Kony“ blev spredt globalt på internettet.⁷ Det var en morgen i marts 2012, at videoen ramte Gulu, hvor vi var en flok danske forskere samlet med vores ugandiske kollegaer. CNN og Al Jazeera viste reaktioner på videoen, som var blevet såkaldt viral på YouTube.⁸ Videoen hed „Kony 2012“ og var produceret af den amerikanske NGO „Invisible Children“. Filmen lancerede en kampagne, som skulle gøre rebellederen globalt kendt med henblik på at få ham arresteret. Filmen havde spredt sig eksplosivt via internettet og var blevet sendt videre af over 100 millioner mennesker på to uger. Filmen beskriver Konys guerillakrigstaktik og fokuserer særligt på en ung dreng fra Uganda samt filmmagerens egen søn. Filmen viser også en række kendisser, der allerede har støttet sagen, samt chefanklageren Ocampo fra den internationale straffedomstol, der har Kony som nr. 1 på sin

liste over anklagede i verden. Filmen er særdeles professionelt produceret med emotionelle og dramatiske virkemidler og heftige billeder fra krigstiden i Gulu. Til slut opfordres publikum til at sende videoen videre, blive aktive i kampagnen og donere et beløb til NGO'en.

Filmen er dybt problematisk, fordi den giver et alt for sort/hvidt billede af konflikten på en så effektiv måde, at det er svært at ryste af sig. Min pointe er, at filmen er smitsom på en, skal vi sige, interessant måde, hvor den muterer og manipulerer. Ser man videoen, opdager man, at det ikke er underligt, at dens spredning til dags dato er den hurtigste i internettets historie. Derfor er filmen i sig selv blevet et forskningsobjekt inden for viral marketing og netværksteori, for hvordan virker den så effektivt? Den engagerer vores følelser i forhold til børn og uretfærdighed og nærer vores længsel efter at stå sammen om noget og handle. Problemet er fundamentet: det forsimplede billede af konflikten som den onde mand over for den gode mand og de uskyldige. Vi får ikke lov at se den tredje position, nemlig den ugandiske regering og militæret, som også begik massive overgreb i løbet af konfliktens mange år. Vi får ikke de andre positioner at se i filmen, og vi ser ikke tvetydigheden omkring konflikten. Mens vi er oprørte over grusomhed og uretfærdighed og føler trang til at handle, viser filmen os, hvordan vi kan handle ved at klikke på musen, så filmen sendes videre.

Da det kom til den egentlige „Stop Kony“-kampagne i gaderne, blev den et flop. Nogle har kaldt det et prima eksempel på „slacktivism“⁹ og et bevis på de sociale mediers begrænsning i forhold til at inspirere virkelig social forandring. Det kunne imidlertid også være, at mange seere nærede mistillid til filmen og dens sort/hvide fremstilling og såkaldte løsning. Det var ganske besynderligt at være der i fredelige Gulu og se, at stedet var omdrejningspunkt for en så intensiv international diskussion sat i gang af en video på YouTube. I de dage svirrede spørgsmålene i Gulu: Hvorfor netop nu? Var Kony på vej tilbage? Var der nye overgreb? Ugandiske journalister var oprørte over videoens fremstilling af Uganda (endnu en gang i historien) som et sted med bestialske mordere og uskyldige ofre. Mange undrede sig og sagde: „Vi er i gang med at bygge huse, veje, skoler, kontorer. Der er andre problemer nu! Og andre problemer, den internationale opmærksomhed burde rettes imod. Hvad er pointen?“ Andre trak på skuldrene og forventede ikke, at der nødvendigvis skulle være en pointe. Hvis der var en pointe, sagde en af de unge fyre, var den i al fald ikke der i Gulu. En kollega fra Gulu Universitet mente, at pointen var der, hvor filmen var lavet, og i de sociale netværk, hvor filmen florerede på internettet. Han sagde: „Det er unge mennesker i Amerika, der har brug for noget alvorligt at gå op i. Virkelige problemer, som de kan kaste sig over ... så de føler, at de gør en forskel i verden. De gør det af et godt hjerte, men de rammer ved siden af her.“

Det var interessant at høre de gensidige fortolkninger af sociale processer i verden, som var sat i gang af konflikten i Uganda, men nu med et epicenter forskubbet til Californien, hvor filmen var produceret, og hvor perspektivet på ofre og gerningsmænd blev vendt på hovedet. Efter et par uger kom det frem, at film-mageren havde fået et nervøst sammenbrud, og en film, hvor han går amok i San Diegos gader, var straks på internettet. Nogle måneder senere startede Newsweek en debat om, hvorvidt internettet gør os skøre, med filmmagerens historie som et eksempel på nye internetforårsagede psykoser, som kan blive epidemiske.

I Uganda spekulerede folk på, hvordan det kunne være, at filmmageren var blevet skør? Hans film var jo populær, og NGO'en tjente mange penge. En artikel i avisen *International Business Times* (2012) gav udtryk for, at galskaben var sluppet løs, fordi filmanden havde nedkaldt Konys vrede ånder over sig. Filmen havde under alle omstændigheder sat gang i flere sociale kræfter, end én mand kunne håndtere.

Hvis vi tænker på Arkimedes' billede med kloden, punktet og løftestangen, var et alt for massivt punkt etableret med den sort/hvide fremstilling af konflikten, og en stang udgjort af uendelige virtuelle netværker på YouTube var i færd med at rokke kloden. Folk i Gulu var bekymrede for, om filmen ville ødelægge den fredelige proces og skabe modmassakrer, også i nabolandene. Andre mente, at den globale opmærksomhed måske kunne være til gavn.

Vi kan ikke helt vide, hvilken betydning filmen får, men det var en særdeles epidemisk proces, som var sat i gang af en påstået vished og alt for bastant idé om sandhed og retfærdighed. Måske bliver den et eksempel på det, Max Weber (1948: 323-59) skrev om for længe siden, nemlig at de uintenderede konsekvenser af, hvad folk gør, er mindst lige så signifikante i konstruktionen af den menneskelige verden som de intenderede konsekvenser. Måske vil vi først vide, om filmen er sand, om mange år. Hvis vi forstår, at sandhed, som John Dewey (1929) skrev, afhænger af de konsekvenser, den får.

Ser vi på filmens epidemiske udbredelse, tyder det på, at vished og enighed sandsynligvis er mindst lige så smitsomme som mistillid og såkaldt skrøbelige stater: Skarpe kategorier og stereotyper drager med dogmatik, løsninger og tryghed, som er forførende og blændende, men som også kan være særdeles destruktive. Af og til bremses epidemier af sikkerhed og usikkerhed, nogle stopper op, sætter spørgsmålstejn og er skeptiske midt i optimismen, eller nogle viser tillid og håb i en håbløs situation, og andre processer sættes i gang. Det er uvisse processer som disse, hvordan de spredes og bremses, og hvordan vi som mennesker og samfund håndterer dem, som jeg sammen med kollegaer i Danmark og Uganda vil undersøge de næste år. Jeg håber, vi kan bevare en tilpas grad af uvished og åbenhed i forskningen, så nye perspektiver kan vise sig.

Tak

Nu er der tilbage at sige tak. Det at blive professor er i høj grad en social proces snarere end en individuel bedrift. Kompetence er ikke noget, man kan have alene. Der skal andre til at anerkende kompetence, for at den er noget værd og kan bruges. Ideer får man sjældent alene, og de har kun en effekt, hvis de deles med andre, hvis de smitter og spredes. Mit arbejde er i den grad et produkt af fællesskaber, som har været med til at inspirere, forme, skubbe og facilitere. Jeg kan ikke nævne alle fællesskaber og personer, der har været vigtige, og det er ikke helt retfærdigt at nævne nogle få, men nogle er så involverede, har været så medskyldige eller smitsomme, om man vil, at de må nævnes.

Et lille menneske i størrelse, men en kæmpe i sit arbejde og væsen, som har vejledt mig siden ph.d.-tiden, og som fortsat inspirerer mit og mange andres arbejde på en vidunderlig pragmatisk og meget respektfuld måde, er Susan Whyte. Michael Whyte, kan man se, er en kæmpe, men han er det på flere måder. Et væld af ideer springer og udvikles herfra, og mange af os nyder, at han er et omvandrende bibliotek og et generøst af slagsen. Michael destabiliserer gerne ens argumenter, tænker dem større og vender tingene på hovedet, når de er faldet på plads. Det kan være udfordrende, men det er uendelig givtigt og nødvendigt. Susan og Michael, jeg er dybt taknemmelig for at være en del af det, I har sat i gang, og for at vi sammen stædigt kan fastholde samarbejdet med vores ugandiske kollegaer med humor og respekt og det besvær, det også involverer. Og til Anton Baaré, som skabte forbindelsen – smittevejen – til Susan og Michael, og som har sat de bedste ting i gang i mit arbejde og liv: Nu ser du konsekvenserne! Du er involveret i arbejdet, ikke altid helt uden konflikt, men med stor kærlighed og visdom, og uden det ville forskningen, hverdagen og vores familie ikke være.

Jeg kan ikke nævne alle på Aarhus Universitet, som jeg gerne ville takke, men i al fald: til alle mine gode kollegaer på antropologi og ikke mindst vores ph.d.-studerende, postdocer og vores studerende: I gør det til et frodigt og inspirerende forsknings- og undervisningsmiljø, så det er berigende og faktisk ofte sjovt at gå på arbejde. Også min respekt til TAP'erne og lederne forskellige steder i organisationen. Det er jer, der gør, at ting kan lade sig gøre og trods alt glider, selv i disse omskiftelige tider på Aarhus Universitet. Til alle jer – både nær og fjern – i „Epicenter“, på projekterne „Changing Human Security“, „Fremtid og unge“ og „Død, materialitet og tid“, de magiske cirkler i kælderen og det fremtidige projekt „Land and Trust“: Jeg sætter den højeste pris på de fællesskaber, vi har og skaber. Det er jer, der gør, at jeg glæder mig til arbejdet fremover.

Noter

1. Feltarbejdet var del af et større komparativt projekt finansieret af FKK: „Med fremtiden som handlerum. Innovative strategier blandt marginaliserede unge i Brasilien, Danmark, Georgien og Uganda“ (2008-2011).
2. Projektet „Death, Materiality and the Origin of Time“ (2010-2014) er et Sapere Aude-projekt ledet af Rane Willerslev og finansieret af FKK. I projektet udføres feltarbejde i Ny Guinea, Uganda, Norge, Danmark og Sibirien.
3. Epicenter: center for cultural epidemics er et AUIDEAS-pilotforskningscenter finansieret af AUFF i perioden 2012-2017. Centeret inkluderer fem postdoc-projekter, tre ph.d.-projekter, et internationalt netværk af forskere og ledes af Jens Seeberg og mig.
4. <http://www.b.dk/danmark/sundhedsstyrelsen-nu-er-h1n1-en-epidemi-0>. Besøgt 7. januar 2012.
5. „Changing Human Security: Recovery from Armed Conflict in Northern Uganda“ er et interdisciplinært forskningsprojekt finansieret af FFU (2008-2013). Projektet inkluderer en lang række danske og ugandiske forskere og har syv ph.d.-projekter tilknyttet.
6. Projektet „Land and Trust: Governing Transitions in Northern Uganda“ er støttet af FFU i perioden 2013-2017 og er et samarbejde mellem Institute for Peace and Strategic Studies, Gulu University og forskere fra Københavns Universitet og Aarhus Universitet.
7. <http://www.youtube.com/watch?v=Y4MnpzG5Sqc>. Besøgt 7. januar 2012.
8. En viral video er en video, der meget hurtigt bliver populær og spreder sig via internettet og sociale medier. Spredningen ligner en virus' hastige spredning i en population. Det smitsomme ved en viral video er ikke biologisk, men socialt betinget.
9. „Slackivism“ er sammensat af ordene „slacker“ (slapper) og „activism“ (aktivisme) og er en kritisk beskrivelse af forskellige former for „feel good“ aktivisme, som ikke kræver et egentligt engagement i forandring. Ofte er „slacktivism“ internetbaseret og består praktisk i at klikke med musen, „like“ eller sende informationer videre.

Søgeord: uvished, usikkerhed, mistillid, social smitte, epidemier, konflikt

Litteratur

- Allen, Tim
2006 Trial Justice: The International Criminal Court and the Lord's Resistance Army.
London & New York: Zed Books.
- Boas, Franz
1911 The Mind of Primitive Man. New York: Macmillan.
- Bubandt, Nils & Ton Otto (eds)
2010 Experiments in Holism. Theory and Practice in Contemporary Anthropology.
Oxford: Wiley/Blackwell.
- Bubandt, Nils
2013 Trust in an Age of Inauthenticity: Power and Indonesian Modernity. In: A.L.
Dalsgård, S. Lisberg, A.M. Pahuus & E.O. Pedersen (eds): Trust and Hope:
Negotiating the Future: Dialogues between Anthropologists and Philosophers.
New York: Berghahn Books.

- Clifford, James & George Marcus
1986 Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Das, Veena
2007 Life and Words: Violence and the Descent Into the Ordinary. Berkeley, CA: University of California Press.
- Dewey, John
1929 The Quest for Certainty. A Study of the Relation of Knowledge and Action. Gifford Lectures 1929. New York: Minton, Balch and Company.
- Dolan, Chris
2009 Social Torture: The Case of Northern Uganda, 1986-2006. New York: Berghahn Books.
- Douglas, Mary
1992 Risk and Blame: Essays in Cultural Theory. London & New York: Routledge.
- Evans-Pritchard, Edward Evan
1937 Witchcraft, Oracles and Magic Among the Azande. Oxford: Clarendon Press.
- Frazer, James George
2012 [1890] The Golden Bough: A Study in Magic and Religion. Cambridge: Cambridge University Press.
- Geshiere, Peter
1997 The Modernity of Witchcraft: Politics and the Occult in Postcolonial Africa. Charlottesville & London: University Press of Virginia.
- Gluckman, Max
1958 [1940] Analysis of a Social Situation in Modern Zululand. Manchester: Manchester University Press for Rhodes Livingstone Institute.
1972 Moral Crises: Magical and Secular Solutions. The Marett Lectures, 1964 and 1965. In: M. Gluckman (ed.): The Allocation of Responsibility. Pp.1-50. Manchester: Manchester University Press.
- Harpviken, Kristian Berg
2010 Troubled Regions and Failing States: Introduction. In: K.B. Harpviken (ed.): Troubled Regions and Failing States: The Clustering and Contagion of Armed Conflicts. Pp.1-27. Bingley: Emerald Books.
- Hastrup, Kirsten
2010 Introduktion. I: K. Hastrup (red.): Ind i verden. En grundbog i antropologisk metode. Side 9-34. København: Hans Reitzel.
- Højer, Lars
2004 The Anti-social Contract: Enmity and Suspicion in Northern Mongolia. Cambridge Anthropology 24(3):41-63.
- International Business Times
2012 Jason Russel Arrested: Did Kony Curse "Invisible Children" With Voodoo? 24. marts.
- Jackson, Michael
1996 Introduction: Phenomenology, Radical Empiricism, and Anthropological Critique. In: M. Jackson (ed.): Things As They Are: New Directions in Phenomenological Anthropology. Pp. 1-50. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.

- James, William
1976 Essays in Radical Empiricism. Cambridge: Harvard University Press.
- Jenkins, Richard, Hanne Jensen & Vibeke Steffen
2005 Matters of Life and Death. In: H. Jessen, V. Steffen & R. Jenkins (eds): Managing Uncertainty: Ethnographic Studies of Illness, Risk and the Struggle for Control. Pp. 9-30. København: Museum Tusculanum Press.
- Jiménez, Alberto Corsín
2011 Trust in Anthropology. *Anthropological Theory* 11(2):177-96.
- Kroeber, Alfred. L.
1917 The Superorganic. *American Anthropologist* 19:163-213.
- Luhmann, Niklas
1968 Vertrauen. Ein Mechanismus der Reduktion Sozialer Komplexität. Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag.
1979 Trust and Power: Two Works by Niklas Luhmann. Chichester: John Wiley and Sons.
- Løgstrup, Knud E.
2010 [1956] Den etiske fordring. Aarhus: Klim.
- Malinowski, Bronislaw
1922 Argonauts of the Western Pacific: An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea. London: Routledge and Kegan Paul.
- Mattingly, Cheryl
2010 The Paradox of Hope: Journeys through a Clinical Borderland. Berkeley, CA: University of California Press.
- Meinert, Lotte & Bruce Kapferer
2010 In the Event: Towards an Anthropology of Generative Moments. *Social Analysis* 57(3):1-27.
2013 Tricky Trust: Distrust as a Starting Point and Trust as a Social Achievement in Uganda. In: A.L. Dalsgård, S. Lisberg, A.M. Pahuus & E.O. Pedersen (eds): Trust and Hope: Negotiating the Future: Dialogues between Anthropologists and Philosophers. New York: Berghahn Books.
- Mitchell, Clyde
1974 Social Networks. *Annual Review of Anthropology* 3:279-99.
- Nielsen, Morten
2010 Contrapuntal Cosmopolitanism: Distantiation as Social Relatedness Among House-builders in Maputo, Mozambique. *Social Anthropology* 18(4):396-402.
- Newsweek
2012 iCrazy: Panic. Depression. Psychosis. How Connection Addiction is Rewiring Our Brains. 18. juli.
- Otto, Ton, Henrik Thrane & Helle Vandkilde
2006 Warfare and Society: Archaeological and Social Anthropological Perspectives. Aarhus: Aarhus University Press.
- Oxford Dictionary Of Quotations
1953 Oxford: Oxford University Press.

- Pedersen, Esther Oluffa & Lotte Meinert
 2013 Trust as a Social Achievement. In: A.L. Dalsgård, S. Lisberg, A.M. Pahuus & E.O. Pedersen (eds): *Trust and Hope: Negotiating the Future: Dialogues between Anthropologists and Philosophers*. New York: Berghahn Books.
- Strathern, Marilyn
 1996 Cutting the Network. *Journal of the Royal Anthropological Institute* 2:517-35.
- Vandkilde, Helle
 2003 Commemorative Tales: Archaeological Responses to Modern Myth, Politics, and War. *World Archaeology* 35(1):126-44.
- Vigh, Henrik
 2006 *Navigating Terrains of War: Youth and Soldiering in Guinea-Bissau*. Oxford: Berghahn Books.
- Vivieros de Castro, Eduardo
 1992 *From the Enemy's Point of View*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Weber, Max
 1948 *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. New York: Scribner.
- Whyte, Susan R.
 1997 *Questioning Misfortune: The Pragmatics of Uncertainty in Eastern Uganda*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Whyte, Susan R., Mpisi Babiiha, Rebecca Mukyala & Lotte Meinert
 2012 Remaining Internally Displaced: Missing Links to Human Security in Northern Uganda. *Journal of Refugee Studies* 26:283-301.
- Willerslev, Rane
 2004 Not Animal, Not Not-Animal: Hunting, Imitation and Empathetic Knowledge Among the Siberian Yukaghirs. *Journal of the Royal Anthropological Institute* 10: 629-52.
 2011 Frazer Strikes Back from the Armchair: A New Search for the Animist Soul. *JRAI* 17(3):504-26.

